

Zaznavanje davčne morale in davčne mentalitete v Sloveniji

Povzetek

Gospodarska in finančna kriza, ki je v številnih državah povzročila proračunski primanjkljaj, je najočitnejši vzrok zanimanja oblasti in raziskovalcev za dejavnike, ki oblikujejo in vplivajo na vedenje posameznikov in podjetij na področju davkov. Gre za vprašanje, zakaj so davčni zavezanci pripravljene sprejeti davčno politiko, zakaj se nekateri izogibajo plačilu davka in drugi, kljub nizkemu tveganju razkritja, voljno izpolnjujejo svoje davčne obveznosti. Empirične raziskave nakazujejo, da se voljnosti plačevanja davkov ne da zadovoljivo pojasniti zgolj z zunanjimi dejavniki, kot so davčne stopnje, globe ali druga tveganja, kot na primer verjetnost inšpiciranja, ampak kažejo na kompleksnost vzrokov in njihovih interakcij. Izkazalo se je, da na izpolnjevanje davčnih obveznosti vpliva več zunanjih dejavnikov (družbeni, sistemski, situacijski), prav tako pa tudi več čisto subjektivnih dejavnikov (značilnosti posameznika, motivacija ter notranja naravnost, pogosto označena tudi kot davčna morala). Prav davčna morala naj bi bila eden najpomembnejših dejavnikov, ki določa vedenje in ravnanje posameznika v davčnem sistemu. V pričujoči raziskavi smo skušali sestaviti pregled dosedanjih spoznanj iz novejša literature ter jih umestiti v kontekst slovenskega davčnega sistema. Skušali smo ugotoviti, kako anketirani dojemajo davčni sistem v Sloveniji, opredeliti njihovo dožemanje davčne morale in v luči najnovejših spoznanj s tega področja raziskati dejavnike, ki so povezani z davčno moralo in davčnim vedenjem.

1 Uvod

Davek je denarna dajatev fizičnih in pravnih oseb. Je prisilna dajatev, kar pomeni, da je določen z zakonom in ga morajo plačati pravne in fizične osebe. Gre za dolžnost, določeno z zakonom, brez neposredne protidajatve. Namen dajatev je vzdrževanje delovanja države, torej zadovoljevanja splošnih, kolektivnih potreb. Pri davčnih zavezancih je ne glede na njihov materialni položaj prisoten odpor do plačevanja davkov, ki ga razumemo kot skupek vseh reakcij proti plačevanju davkov; če se davčni odpor pojavlja v obliki davčne utaje, je to nezaželen pojav, ki povzroča socialno in narodnogospodarsko škodo, saj:

- davčna utaja vodi do izpada prejemkov v proračunu, kar je v protislovju s ciljem obdavčenja. Proračunske izdatke mora država pokriti z drugimi prejemki (povečanjem davčne stopnje ali uvajanjem novih davkov), zadolževanjem ali z varčevanjem;
- davčna utaja krši tudi načelo davčne pravičnosti;
- davčna utaja ruši družbene vrednote, kar povzroča reakcijo na moralnem ali pravnem področju.

Poročilo Evropske komisije/3/ navaja podatke, da znaša obseg sive ekonomije v njenih članicah v povprečju skoraj 20 % BDP, hkrati pa v polovici držav članic izterjane davčne

obveznosti ne dosegajo 50 % teoretičnih davčnih obveznosti po predpisanih merilih. Poročilo/10/ predstavljeno v Evropskem parlamentu, navaja oceno v absolutnih številkah: davčne utaje na območju EU naj bi vlade evropskih držav vsako leto stale trilijon evrov, pri čemer ocenjujejo, da bi s popolno preprečitvijo davčnih utaj evropske vlade poplačale svoj javni dolg v manj kot devetih letih.

2 Opredelitev davčne etike (morale)

Pojem etika izhaja iz grške besede ethos (običaj, šega, navada) in je v dobesednem pomenu istoveten z moralo, ki izhaja iz latinske besede mos. Po nekaterih filozofih je etika filozofska disciplina, ki se ukvarja s tematiko človeškega hotenja in ravnanja z vidika dobrega in zlega, moralnega in nemoralnega. Kot uporabna filozofska veda poskuša etika najti odgovore na vprašanja, kako naj človek kot moralno bitje z zavedanjem o 'prav' in 'narobe', o 'dobrem' in 'zlem' deluje v družbi, v odnosu do soljudi, okolja, v katerem biva, in predvsem v odnosu do samega sebe (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Etika> /16/). Etika tako opredeljuje, katera merila bi lahko vključili ali izključili iz dejanj. Pravila lahko nastanejo iz navad ali tradicije, pogosto jih povezujemo z vero, versko prakso in kozmološkim pogledom na družbo /4/.

Avtorja Alm in Torgler /1/predstavljata pojem etike na davčnem področju kot socialno normo davčnega podrejanja. Socialna norma je takšen vzorec vedenja, ki ga na podoben način presojujejo tudi drugi in jo tako na nek način vzdržuje socialno odobravanje ali neodobravanje oziroma tudi vedenje drugih. Avtorja Songa in Yarbrougha /2/ navajata definicijo, da je davčna etika predstavljena kot »vedenjske norme, ki vodijo državljane v vlogi davkoplačevalcev v njihovem razmerju z oblastmi«.

Splošno je davčna morala opredeljena kot notranja pripravljenost davčnih zavezancev, da svoje davčne obveznosti izpolnijo v skladu s predpisi. V strokovni literaturi je najpogosteje določena kot »moralna zaveza k plačevanju davkov« ali »obstoj notranje motivacije, ki je neodvisna od zunanjih vplivov oziroma dejavnikov /13/. Avtorja Torgler in Schneider /15/ definirata stališča do plačevanja davkov kot »približek za davčno moralo«.

Po Schmöldersu /8/ sta davčna miselnost in davčna etika osrednji točki finančne psihologije. Ta z davčno miselnostjo razume odnos državljanov do obdavčevanja, z davčno moralo pa odnos do izpolnjevanja ali neizpolnjevanja davčnih obveznosti.

Z apeliranjem na poslušnost državljanov do plačevanja davkov prenaša socialno-etični problem pravičnih davkov na raven osebne morale /12/. Raziskave so pokazale, da sta osebna

in poslovna morala pred davčno, saj se ta obravnava kot kavalirski prekršek. Prenos davčne morale na osebno raven nastopi samo, če sta izpolnjena naslednja pogoja:

- da država gospodarno uporablja javna sredstva,
- da država pravično razdeli davčno breme in uravnoteži davčne sposobnosti davčnih zavezancev z njihovo voljo, da poravnava te obveznosti.

Pogoj za etično delovanje je pripravljenost, da se interesi posameznika ali skupine tudi podredijo blaginji drugih in ne strmijo samo za doseganjem egoističnih ciljev. To etično načelo ne izključuje stremjenja za optimiranjem dobička.

Cilj po povečanju koristi se omeji z zahtevo, da se dobiček fizičnih ali pravnih oseb ali koristi države lahko dosega samo na etični način /6/.

Avtorja Torgler in Schaltegger /14/. poudarjata povezanost davčne morale in (ekonomske) upravičenosti obdavčitve. Po njunem mnenju je odločilno, na kakšen način vlada določa obdavčitev in na drugi strani porablja zbrana sredstva.

Nasprotje davčne etike je davčna agresivnost. Davčna agresivnost je opredeljena kot davčno načrtovanje dohodka, ki vključuje aktivnosti, ki so zakonite ali aktivnosti, ki spadajo v sivo področje delovanja ali aktivnosti, ki so nezakonite. Tako je davčna agresivnost lahko sopomenka za izogibanje plačilu davkov, ki vključuje tudi davčna zavetišča /11/.

3 Davčna mentaliteta

Davčna mentaliteta izraža splošno veljavno vedenje ali mišljenje o davkih in obdavčevanju /12/. Po Kirchlerju 7 je davčna mentaliteta opredeljena kot stališče do izogibanja plačilu davkov in pojmovana kot norma, ki se pri posamezniku razvija skozi daljše časovno obdobje in ostaja relativno stabilna /.

Iz davčne mentalitete izhaja občutek davčne obremenitve, davčna morala in davčna disciplina posameznika. Lewis /9/ je ugotovil, da davčna mentaliteta ne predstavlja splošnega pojma, temveč jo sestavlja pet sestavin: izogibanje davkom, utaja davkov, pravičnost obdavčitve, opravičljivost utaje in višina davkov.

Država mora z zakoni in upravljanjem na področju obdavčevanja ukrepati tako, da pozitivno vpliva na notranji odnos davčnih zavezancev do poravnave njihovih davčnih obveznosti, kar lahko doseže s pravičnim davčnim sistemom. Razlikujemo dva vidika pravičnosti:

- ekonomskega, ko govorimo o objektivni pravičnosti davkov,

- psihološkega, ko govorimo o zaznavni pravičnosti.

Občutek davčne nepravičnosti lahko nastane na dva načina. Na horizontalno nepravičnost mislimo, če davčni zavezanec ocenjuje, da ga v podobnih razmerah v primerjavi z drugimi obravnavajo nepravično. Pri izmenjavi med davčnim zavezancem in državo govorimo o vertikalni nepravičnosti. Davčni zavezanec v državno blagajno plačuje davke in prispevke in od državne blagajne pričakuje koristi: pokojnino, družinske dodatke, podpore, zdravstvene storitve, storitve na področju izobraževanja in druge; če občuti nesorazmerje med dajatvami in prejetimi koristmi, obstaja verjetnost, da se bo davkom izognil ali jih utajil. Pri izmenjavi davčni zavezanec - država obstajajo naslednje možnosti:

- **pikrajšanje** kot oblika nepravičnosti; davčni zavezanec meni, da za svoje davčne prispevke od države ne prejme ustreznih koristi;
- **pravičnost**, za posameznika obstaja uravnoteženo razmerje med njegovimi prispevki in koristmi;
- **prednost** kot druga oblika nepravičnosti; posameznik misli, da prejema od države več, kot ji s svojimi prispevki doprinese.

Pri pravičnosti ima pomembno vlogo razporeditev davčnega bremena. Avtorji Doerrenberg, Duncan, Fuest in Peichel /5/ so raziskovali povezavo med davčno moralo in razporeditvijo davčnega bremena v različnih državah. Ugotavljajo, da so posamezniki z visoko stopnjo davčne morale manj odzivni na spremembe davčnih obremenitev (pri povečanju davčnih obremenitev ne kažejo povečanega izogibanja). Dokazali so, da oblasti upoštevajo to dejstvo pri oblikovanju davčnih sistemov tako, da skupine davčnih zavezancev z visoko stopnjo davčne morale nosijo večji del davčnega bremen. Čeprav priznavajo, da lahko tudi bolj davčno obremenjene skupine občutijo notranje zadovoljstvo ob upoštevanju davčnih zakonov, pa omenjajo nevarnost, da tovrstna davčna politika v daljšem obdobju ni vzdržna, saj spodbuja razvoj nižje stopnje davčne morale.

4 Rezultati raziskave

4.1 Metodologija

Za preučitev dejavnikov davčne morale v Sloveniji smo izvedli raziskavo, s katero smo želeli preučiti dožemanje davčnega sistema v Sloveniji, dejavnike odnosa do plačevanja davkov ter določiti nekatere značilnosti davčne morale. V raziskavi je v prvi polovici leta 2013 sodelovalo 1987 posameznikov, ki so samostojno izpolnjevali vprašalnik v pisni obliki ali

preko spleta. Podatke smo zbirali preko osebnih stikov ali prošenj za sodelovanje, ki smo jih naslovili na srednja ali večja podjetja ter po principu »snežne kepe«, pri čemer smo nadzorovali strukturo prejetih vprašalnikov, tako da smo v grobem dobili nenaključni kvotni vzorec. Vzorec tako po strukturi relativno ustreza populaciji po spolu, starosti ter pretežno tudi po zaposlitvenem statusu, zato podatkov v raziskavi nismo posebej obteževali.

Vprašalnik je bil v grobem sestavljen iz dveh delov. V prvem delu so vprašani ocenjevali svoja stališča do davkov in davčnega sistema, občutenja davčnih bremen in vzroke za davčne utaje (14 vprašanj), drugi del pa je predstavljala petstopenjska ocenjevalna lestvica Likertovega tipa, s katero smo dobili še nekaj stališč do davčno sprejemljivih vedenj in lastnosti davčnega sistema (vprašani so ocenjevali 25 postavk).

Zbrane podatke smo nato skupno obdelali s programom SPSS (verzija 12), kjer smo poleg opisnih statistik izpeljali tudi preverjanja statističnih razlik med posameznimi skupinami, zanesljivost Likertove lestvice postavk v vprašalniku. Na podlagi vsebinske in statistične ustreznosti nekaterih postavk smo oblikovali novo sintetično spremenljivko davčne morale, ki smo jo uporabili tudi kot odvisno spremenljivko v regresijskem modelu, s katerim smo ugotavljali, katere neodvisne spremenljivke v vprašalniku statistično pomembno napovedujejo davčno moralo.

4.2 Rezultati raziskave

Struktura vzorca

Demografska struktura vzorca, zajetega v raziskavi, je bila naslednja: sodelovalo je 46,2 % moških in 53,8 % žensk. Glede na starostno porazdelitev je bilo 11,9 % udeležencev starih do 25 let, 44,3 % vprašanih je bilo v starostni skupini nad 25 do 45 let, 33,4 % vprašanih je bilo v starosti med 45. in 60. letom ter 10,4 % starejših od 60 let. Izobrazbeno strukturo vprašanih smo ločili v štiri skupine: osnovnošolsko izobrazbo je imelo 2,6 %, dokončano srednjo šolo 47,4 % vprašanih, sodelujočih z višjo ali visoko šolo je bilo 23,6 %, univerzitetno ali višjo izobrazbo pa je doseglo 26,4 % vprašanih. Glede na zaposlitveni status je bila petina vprašanih neaktivna na trgu dela: 7 % celotnega vzorca predstavljajo nezaposleni oz. tisti, ki skrbijo za dom ali gospodinjstvo, 13 % vzorca pa predstavljajo vprašani, ki so še v procesu izobraževanja. Zaposlitveno aktivno skupino sestavljajo (odvisni) zaposleni, ki predstavljajo

58 % udeležencev raziskave, 2,8 % udeležencev je kmetovalcev, 4,1 % je samostojnih podjetnikov, 2,7 % je bilo zaposlenih v svojem podjetju, 12,3 % sodelujočih pa predstavljajo upokoenci. Nobena od naštetih podskupin ni štela manj kot 50 članov.

V nadaljevanju so prikazani odgovori na posamezna vprašanja. Pri vsakem vprašanju navajamo deleže, ki jih predstavljajo posamezni možni odgovori, kjer pa se pojavljajo tudi statistično pomembne razlike med primerjanimi skupinami (npr. razlike med spoloma, starostnimi skupinami, vprašanimi z različno stopnjo izobrazbe ali vprašanimi glede na zaposlitveno aktivnost), so predstavljeni tudi rezultati testa ter izpostavljeni tisti segmenti udeležencev raziskave, kjer smo zabeležili statistično pomembna odstopanja od povprečnih odgovorov.

a) Dojemanje neplačevanja davkov

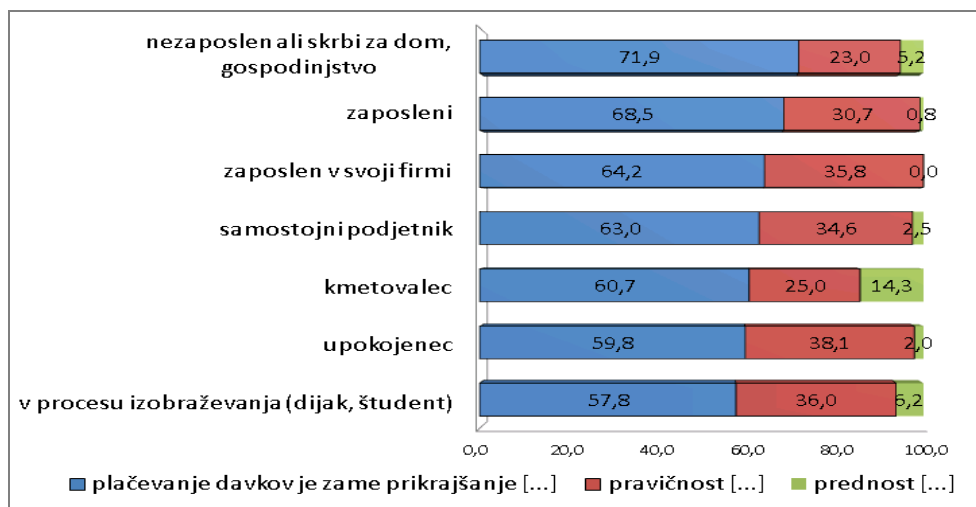
1. Udeležence raziskave smo vprašali, ali neplačevanje davkov zanje predstavlja kaznivo dejanje ali se jim zdi moralno sporno ali pa ga ocenjujejo kot nepomemben prekršek (vprašanje 5). Rezultati raziskave kažejo, da je neplačevanje davkov za 78 % vprašanih kaznivo dejanje, za 18,2 % je moralno sporno dejanje in za 3,9 % je nepomemben prekršek.
2. Od zgornjih povprečnih rezultatov smo zabeležili nekatera statistična odstopanja glede na starostne skupine. Uporabili smo Kruskal-Wallisov test (neparametrični test za ugotavljanje razlik med tremi ali več skupinami), vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 8,860$; $df=3$, $p < 0,05$). Starejši v starostni skupini 45-60 let pogosteje od povprečja na celotnem vzorcu dojemajo neplačevanje davkov kot kaznivo dejanje (81,3 %), manj pogosto pa ga kot kaznivo označujejo v mlajši starostni skupini do 25 let (73,8 %). Le-ti ga najpogosteje označujejo kot moralno sporno (21,9 %), v manjši meri, kot je povprečje za ta odgovor, pa ga kot moralno sporno ocenjujejo stari med 45-60 let (16,7 %). Kot nepomemben prekršek ga pogosteje kot ostale starostne skupine označujejo stari od 25-45 let (5,2 %), manj pogosto kot ostali pa vprašani med 45-60 letom (2 %).
3. Nekatero statistično pomembno razlike so se pojavljale tudi med vprašanimi z različno doseženo stopnjo izobrazbe: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 18,875$; $df=3$, $p < 0,05$). Neplačevanje davkov v največji meri dojemajo kot kaznivo dejanje vprašani z univerzitetno izobrazbo (84,3 %), kot moralno sporno ga, pogosteje kot je povprečje na skupnem vzorcu, označujejo vprašani s srednjo šolo (20,6 %), kot

nepomemben prekršek pa ga v večji meri, kot smo zabeležili na celotnem vzorcu, označujejo vprašani z osnovno šolo (9,6 %).

b) Dojemanje plačevanja davkov

1. V nadaljevanju raziskave smo zastavili vprašanje, kako sodelujoči zaznavajo svoje davčne obveznosti: ali slednje zanje predstavljajo prikrajšanje (ker za svoje davčne obveznosti ne dobijo dovolj koristi od države) ali jim predstavljajo pravičnost (uravnoteženo razmerje med davčnimi prispevki in koristmi od države) ali te davčne obveznosti vidijo kot prednost (ker prejmejo od države več, kot ji prispevajo preko svojih davčnih obveznosti). Največji delež, 65,7 % vprašanih, v celotnem vzorcu meni, da je zanje plačevanje davkov prikrajšanje, saj za svoje davčne prispevke od države ne dobijo ustreznih koristi v zameno; slaba tretjina, 31,9 %, občuti pravičnost, svoje davčne obveznosti dojema kot uravnotežene s koristmi, ki jih dobi od države; 2,4 % vprašanih meni, da so glede na svoje davčne obveznosti v prednosti, kar pomeni, da imajo občutek, da od države prejmejo več kot plačajo.
2. Podobno kot pri prejšnjem vprašanju smo zaznali nekatere statistično pomembne razlike med vprašanimi glede na starost: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 25,290$; $df=3$, $p < 0,05$) Plačevanje davkov občuti kot *prikrajšanje* največ vprašanih v starostni skupini med 25-45 let (71,7 %), najmanj pa v skupini nad 60 let (58,5 %). Kot *pravičnost* ga občuti največ vprašanih v starostni skupini nad 60 let (39,5 %), najmanj pa stari med 25-45 let (26,1 %), kot *prednost* ga v največji meri občutijo mladi do 25 let (5,6 %), najmanj pa vprašani med 45-60 letom (1,7 %).
3. Statistično pomembne razlike so se pri tem vprašanju pojavljale tudi med vprašanimi z različnim statusom zaposlitve: vrednost Kruskal-Wallisovega testa je statistično pomembna ($\chi^2 = 21,805$; $df=6$, $p < 0,05$). Svoje davčne obveznosti zazna kot *prikrajšanje* največ nezaposlenih ali tistih, ki skrbijo za dom in gospodinjstvo (71,9 %) ter zaposlenih (68,5 %), najmanj pa vprašanih v procesu izobraževanja (57,8 %). Odgovor *pravičnost* so pogosteje podali upokojnenci (38,1 %) ter tisti v procesu izobraževanja (36 %), najmanjši delež teh odgovorov je med nezaposlenimi (23 %) ter kmetovalci (25,0 %). Odgovor *prednost* pa so relativno pogosteje kot drugi podali kmetovalci (14 %), v najmanjši meri pa zaposleni (0,8 %) (Slika 1).

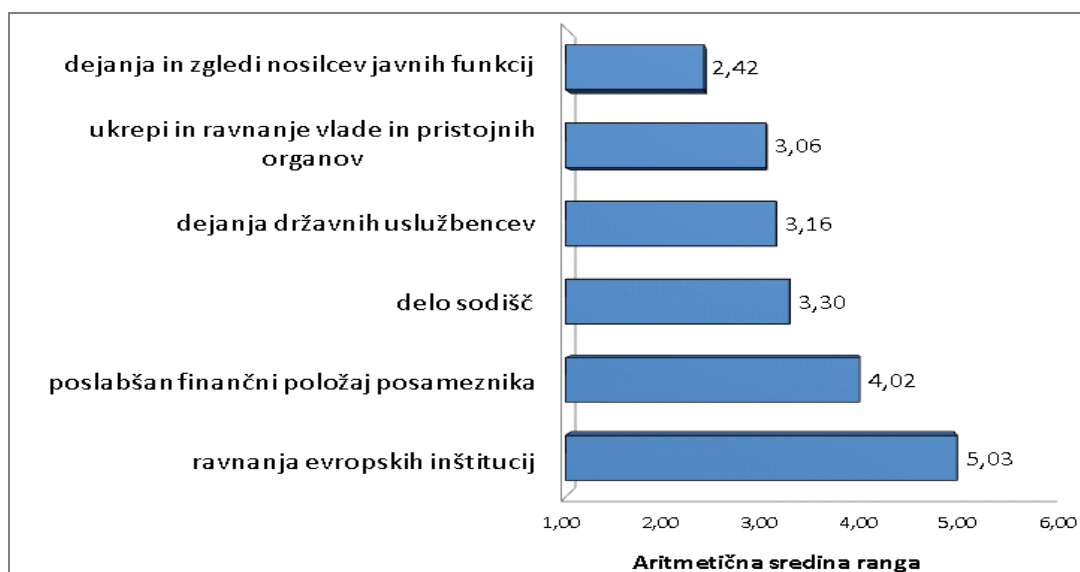
Slika 1: Dojemanje plačevanja davka glede na zaposlitveni status

c) Razlogi za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov

Vprašani so kot najpomembnejši razlog za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov prepoznali dejanja in zglede nosilcev javnih funkcij s povprečno vrednostjo ranga 2,42, sledijo ukrepi in ravnanje vlade in pristojnih organov s srednjo vrednostjo rangov 3,06 dejanja državnih uslužbencev s srednjo vrednostjo ranga 3,16, in delo sodišč s srednjo vrednostjo ranga 3,30. Manj pomembna za poslabšanje odnosa do plačevanja davkov sta poslabšani finančni položaj posameznika s povprečno vrednostjo ranga 4,02 in ravnanja evropskih inštitucij s povprečno vrednostjo rangov 5,03 (Slika 2).

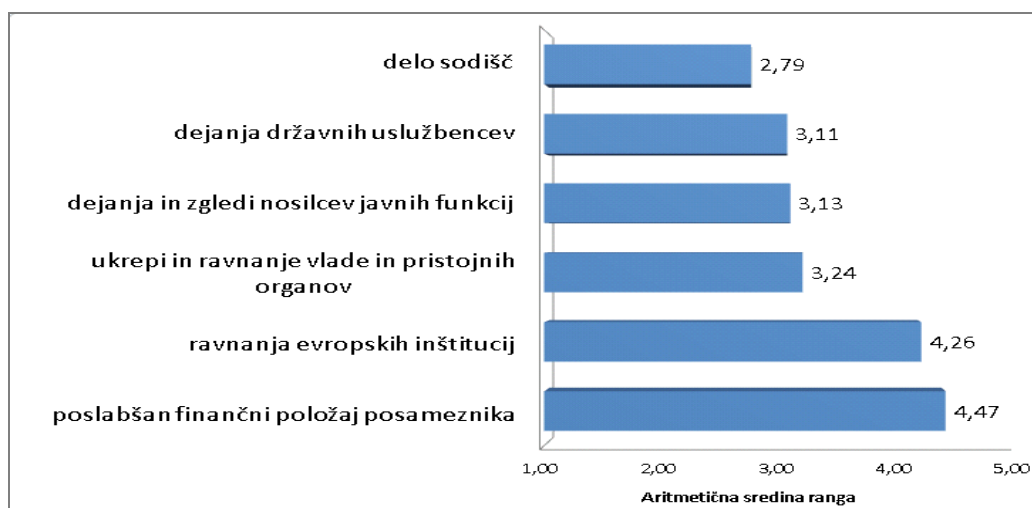
Slika 2: Prikaz srednje vrednosti rangov razlogov poslabšanja odnosa do plačevanja davkov

d) Razlogi za izboljšanje odnosa do plačevanja davkov

Vprašani so kot najpomembnejši razlog za izboljšanje odnosa do plačevanja davka prepoznali izboljšanje dela sodišč s povprečno vrednostjo ranga 2,79, sledi izboljšanje dela državnih uslužbencev s srednjo vrednostjo rangov 3,11, dejanja in zgledi nosilcev javnih funkcij s srednjo vrednostjo ranga 3,13, in ukrepi in ravnanje vlade in pristojnih organov s srednjo vrednostjo ranga 3,24. Manj pomembna razloga za izboljšanje odnosa do plačevanja davkov sta ravnanje evropskih inštitucij s povprečno vrednostjo rangov 4,26 in sprememba finančnega položaja posameznika s povprečno vrednostjo ranga 4,47 (Slika 3).

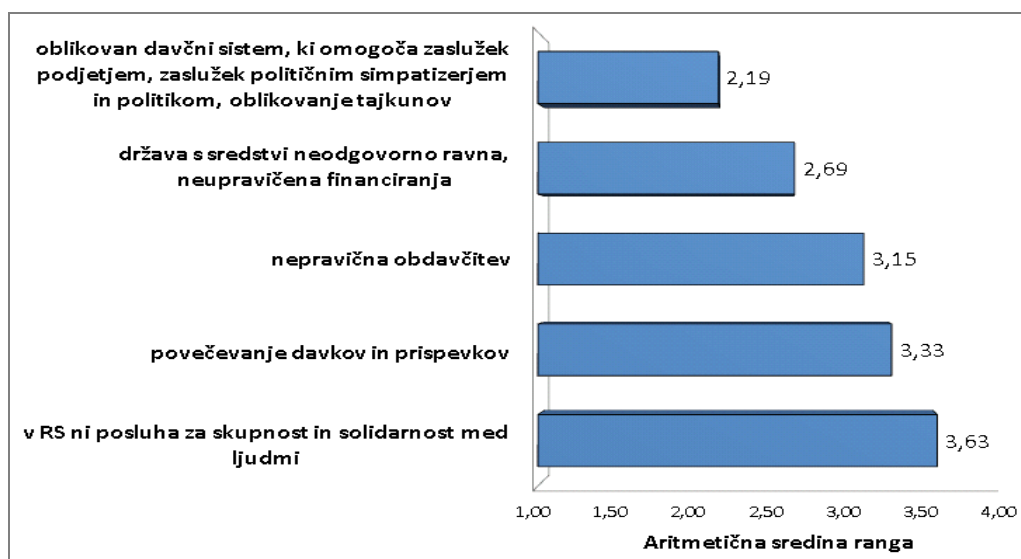
Slika 3: Prikaz srednje vrednosti rangov razlogov izboljšanja odnosa do plačevanja davkov

e) Dejavniki, ki poslabšujejo davčno moralo

Kot najpomembnejši razlog za poslabšanje davčne morale je dejavnik, da je država oblikovala davčni sistem, ki omogoča zaslužek podjetjem, katerih lastniki so strankarski kolegi; zaslužek političnim simpatizerjem in politikom; oblikovanje nove kaste bogatih posameznikov (tajkunov) s povprečno vrednostjo ranga 2,19, naslednji dejavnik je, da država z zbranimi sredstvi ravna neodgovorno in financira področja, ki jih ne bi smela, s srednjo vrednostjo rangov 2,69. Naslednji pomembni dejavnik, ki poslabšuje davčno moralo, je nepravilna obdavčitev s srednjo vrednostjo ranga 3,15. Manj pomembna dejavnika za poslabšanje davčne morale sta povečevanje davkov in prispevkov s povprečno vrednostjo ranga 3,33 in dejavnik, da v Republiki Sloveniji ni posluha za skupnost in solidarnost med ljudmi s povprečno vrednostjo rangov 3,63 (Slika 4).

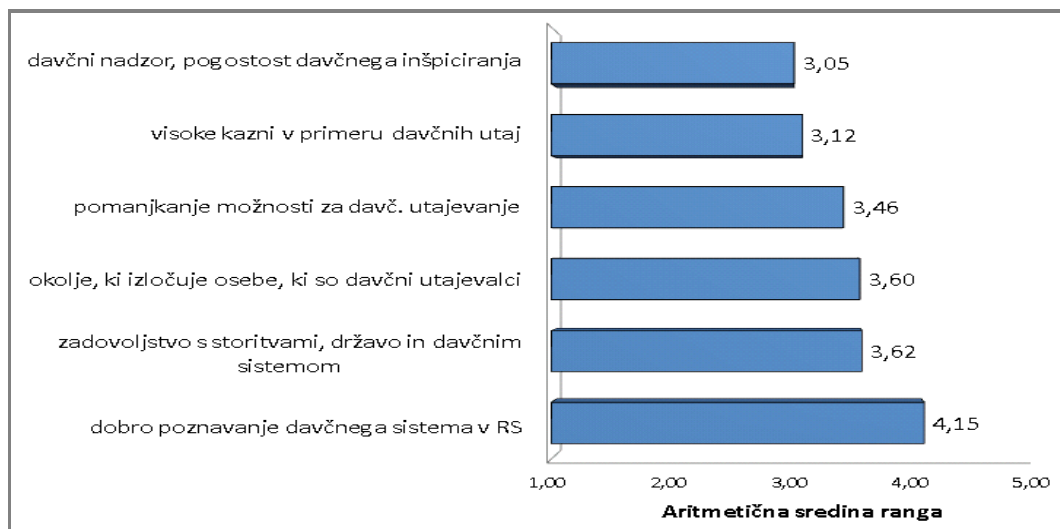
Slika 4: Prikaz dejavnikov, ki poslabšujejo davčno moralo

f) Dejavniki, ki izboljšujejo davčno moralo

Za vprašane je najpomembnejši dejavnik, ki izboljšuje davčno moralo, dober davčni nadzor in pogostost davčnega inšpiciranja s povprečno vrednostjo ranga 3,05, sledi dejavnik visoke kazni v primeru davčnih utaj s srednjo vrednostjo rangov 3,12, temu sledi davčni sistem s pomanjkanjem možnosti za davčno utajevanje s srednjo vrednostjo ranga 3,46, okolje, ki izloča osebe, ki so davčni utajevalci, s srednjo vrednostjo ranga 3,60, in zadovoljstvo s storitvami države in davčnim sistemom s srednjo vrednostjo ranga 3,62. Manj pomembni dejavnik je dobro poznavanje davčnega sistema v Republiki Sloveniji s povprečno vrednostjo ranga 4,15 (Slika 5).

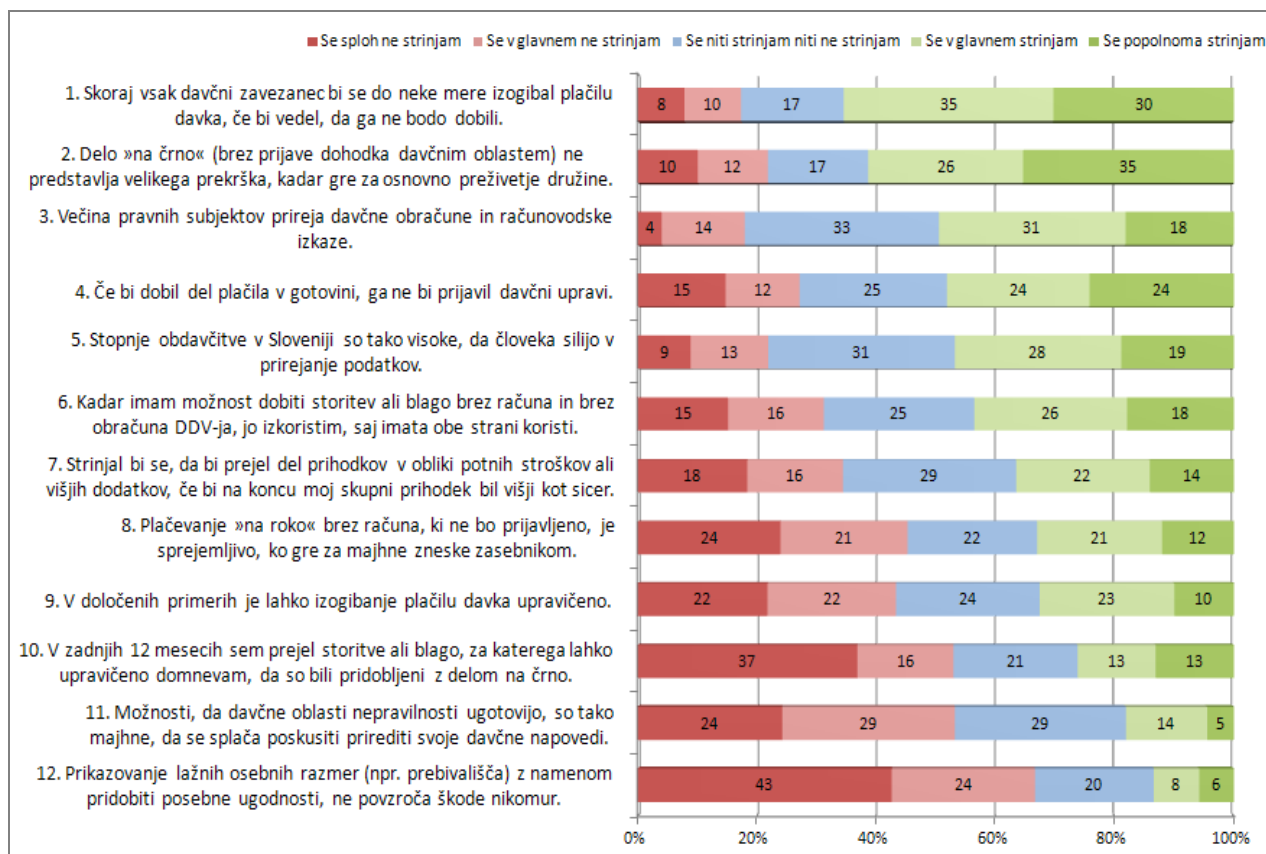
Slika 5: Prikaz dejavnikov, ki izboljšujejo davčno moralo

g) *Trditev o davčni morali in davčnem sistemu*

Testiranje davčne morale in dojemanja davčnega sistema je sestavljalo 25 trditev, ki so jih anketirani ocenjevali na petstopenjski lestvici. Z eksploratorno faktorsko analizo smo določili notranje (latentne) faktorje. V nadaljnji raziskavi smo obdržali tiste postavke, ki vsebinsko nasičajo prva izločena faktorja in ki pojasnjujejo največ skupne variance/19%; faktor 1 je vsebinsko najbližje davčni morali; faktor 2 pa davčnemu sistem. Dojemanje davčne morale zajemajo postavke od 1 do 12 (v preglednici 1), deleži odgovorov na te postavke so prikazani na sliki 6. Dojemanje davčnega sistema: zajemajo postavke 13 (obrnjen), 14 do 17 (opis v preglednici 2). Deleže odgovorov na postavke o davčnem sistemu prikazuje slika 7. Zanesljivost obeh lestvic smo preverjali s Cronbachovim koeficientom α (alfa). Cronbachov alfa koeficient za lestvico davčne morale znaša 0,787, za lestvico trditev o davčnem sistemu pa 0,75.

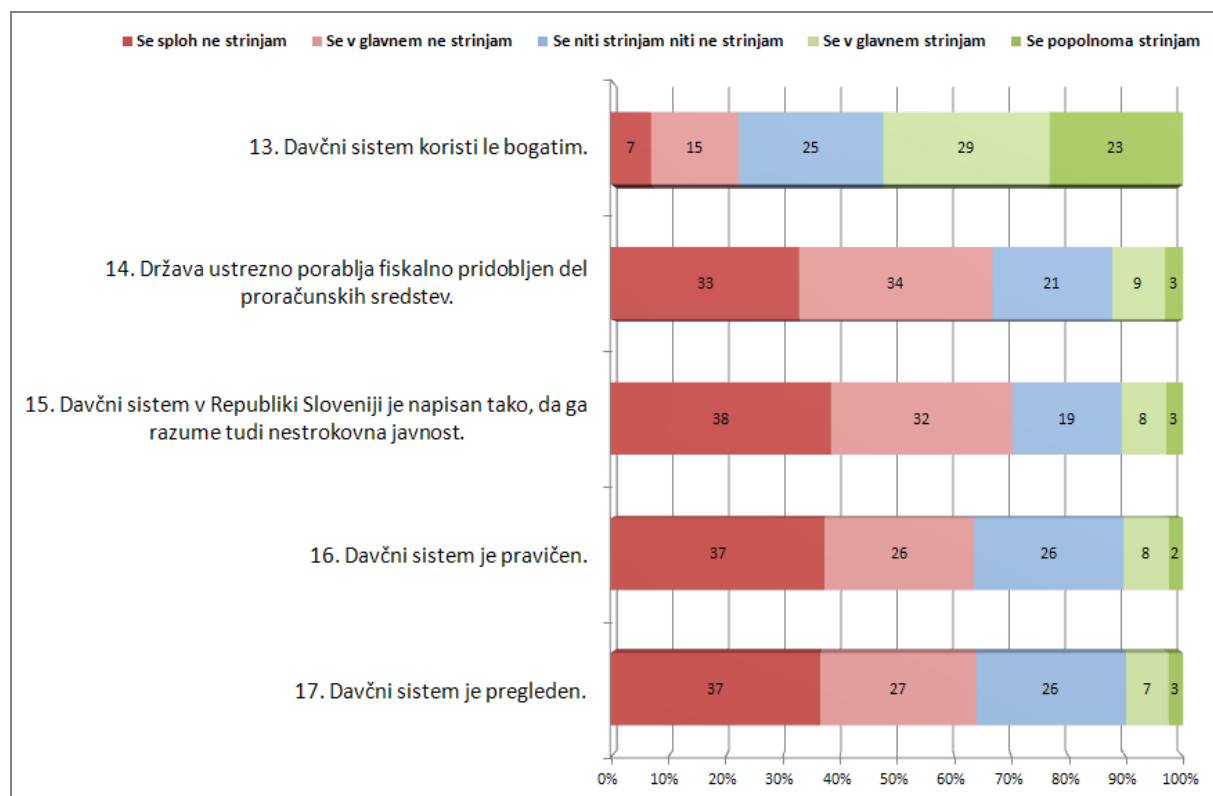
Slika 6: Prikaz trditev iz lestvice o davčni morali.

Preglednica 1: Dejavniki iz slike 6 (Postavke, ki jih vključuje dojemanje »Davčna morala«)

1	Skoraj vsak davčni zavezanec bi se do neke mere izogibal plačilu davka, če bi vedel, da ga ne bodo dobili.
2	Delo »na črno« (brez prijave dohodka davčnim oblastem) ne predstavlja velikega prekrška, kadar gre za osnovno preživetje družin.
3	Večina pravnih subjektov prireja davčne obračune in računovodske izkaze.
4	Če bi dobil del plačila v gotovini, ga ne bi prijavil davčni upravi.
5	Stopnje obdavčitve v Sloveniji so tako visoke, da človeka silijo v prirejanje podatkov.
6	Kadar imam možnost dobiti storitev ali blago brez računa in brez obračuna DDV-ja, jo izkoristim, saj imata obe strani koristi.
7	Strinjal bi se, da bi prejel del prihodkov v obliki potnih stroškov ali višjih dodatkov, če bi na koncu moj skupni prihodek bil višji kot sicer.
8	Plačevanje »na roko« brez računa, ki ne bo prijavljeno, je sprejemljivo, ko gre za majhne zneske zasebnikom.
9	V določenih primerih je lahko izogibanje plačilu davka upravičeno.
10	V zadnjih 12 mesecih sem prejel storitve ali blago, za katerega lahko upravičeno domnevam, da so bili pridobljeni z delom na črno (tj. dohodek ni bil v celoti prijavljen davčnim oblastem).
11	Možnosti, da davčne oblasti nepravilnosti ugotovijo, so tako majhne, da se spleča poskusiti prirediti svoje davčne napovedi.
12	Prikazovanje lažnih osebnih razmer (npr. prebivališče) z namenom pridobiti posebne ugodnosti, ne povzroča škode nikomur.

Slika 7: Prikaz dojemanja trditev o davčnem sistemu

Preglednica 2: Dejavniki iz slike 7 (Postavke, ki jih vključuje faktor »Davčni sistem«)

13	<i>Davčni sistem koristi le bogatim.</i>
14	<i>Država ustrezno porablja fiskalno pridobljen del proračunskih sredstev.</i>
15	<i>Davčni sistem v Republiki Sloveniji je napisan tako, da ga razume tudi nestrokovna javnost.</i>
16	<i>Davčni sistem je pravičen.</i>
17	<i>Davčni sistem je pregleden.</i>

V nadaljevanju smo iz postavk o davčni morali izračunali novo spremenljivko, indeks davčne morale, ki predstavlja povprečje vseh spremenljivk o davčni morali, ki se nanašajo na lastno vedenje ali vrednostne sodbe (izpuščeni sta spremenljivki 3 in 10). Mann-Whitneyev-U-test ni pokazal statistično pomembnih razlik na spremenljivki »davčna morala« glede na spol (moški 2,95; ženske 3,00).

Kruskal-Wallis-statistični test razlik je pokazal, da obstajajo statistično pomembne razlike glede na starost za indeks davčne morale, ta linearno narašča s starostjo ($\chi^2=194,343$; $df=3$, $p<0,05$). Indeks davčne morale znaša 2,45 za stare do 25 let; 2,93 za stare od 25-45 let; 3,22 v skupini nad 45-60 let in 3,00 v skupini nad 60 let.

Kruskal-Wallis-test razlik je pokazal statistično pomembne razlike glede na stopnjo izobrazbe ($\chi^2=13,389$; $df=3$, $p<0,05$). Podobno kot s starostjo narašča indeks davčne morale tudi z večanjem stopnje izobrazbe. Srednja vrednost v skupini z osnovnošolsko izobrazbo znaša 2,90; z dokončano srednjo šolo znaša 2,93; z višje- ali visokošolsko izobrazbo je srednja vrednost 2,99 in v skupini z univerzitetno ali več kot univerzitetno izobrazbo je srednja vrednost 3,06.

Kruskal-Wallis je pokazal statistično pomembne razlike med odgovori glede na zaposlitveni status ($\chi^2=178,198$; $df=6$, $p<0,05$). Najnižji indeks davčne morale so dosegli vprašani v procesu izobraževanja (dijaki ali študentje), 2,50; sledijo jim nezaposleni ali tisti, ki skrbijo za dom, gospodinjstvo, 2,68; najvišji indeks davčne morale so dosegli samostojni podjetniki 3,26 ter zaposleni v svoji firmi 3,23.

Izvedli smo multiplo regresijsko analizo modela, kjer smo spremenljivko »morala« uporabili kot indikator davčne morale posameznika. V model je vključena kot odvisna spremenljivka; kot neodvisne spremenljivke smo vključili vse demografske spremenljivke ter druga vprašanja, na katerih smo merili stališča do davčnega sistema ter odnosa do plačevanja davkov. Model je statistično pomemben ($F=21,816$, $p<0,05$), čeprav z vključenimi podatki nismo pojasnili večjega dela variance /17/ v spremenljivki davčna morala. Naš model pojasnjuje 26 % variance spremenljivke, kar kaže, da poleg demografskih dejavnikov in dejavnikov davčnega sistema in

zaznavanja svojega položaja v davčnem sistemu obstajajo tudi drugi pomembni dejavniki, ki vplivajo na davčno moralo in jih v tokratni raziskavi nismo zajeli.

Zaključek

V zaključku podajamo preglednico statistično pomembnih spremenljivk, ki so razvrščene po moči učinka na davčno moralo (preglednica 3).

Preglednica 3: Statistično pomembne spremenljivke

Zap.št. spremenljivke	Napovedna spremenljivka	Beta	p
1	zaposlitveni status	0,206	p<0,001
2	starost	0,191	p<0,001
3	mnenje o deležu ljudi, ki vsaj občasno delajo na črno	-0,151	p<0,001
4	davčni sistem koristi le bogatim	-0,141	p<0,001
5	če bi država proračunska sredstva razporejala bolj transparentno, bi bilo manj poskusov davčnih utaj	-0,104	p<0,001
6	primeru davčnih utaj so potrebne visoke kazni	0,091	p<0,001
7	nizek, srednji ali velik odpor do tveganja davčne utaje	0,091	p<0,001
8	izogibanje davkov v Sloveniji je nizko, srednje visoko ali visoko	0,086	p<0,01
9	zadovoljen sem s finančno situacijo gospodinjstva	0,075	p<0,05
10	dojemanje plačevanja davkov kot prikrajšanje, pravičnost ali prednost	0,073	p<0,001
11	spremenjen odnos do plačevanja davkov od časov pred gospodarsko in finančno krizo do danes	0,055	p<0,05
12	verjetnost inšpekcije vaše davčne napovedi	0,052	p<0,05

Največji vpliv na davčno moralo v našem modelu ima zaposlitveni status vprašanih (razdeljen na kategorije aktiven/neaktiven), kjer se je izkazalo, da imajo vprašani, ki so delovno aktivni, višjo davčno moralo (standardiziran koeficient je 0,206, kar pomeni, da če se »aktivnost« spremeni za en standardni odklon, se davčna morala poveča za 0,206 standardnega odklona). Podoben vpliv ima starost vprašanih, kjer podobno kot raziskovalci pred nami ugotavljamo, da se z večanjem starosti viša tudi davčna morala (standardizirani koeficient 0,191).

Na davčno moralo vpliva tudi mnenje deleža ljudi, ki delajo »na črno«, tj. brez prijave dohodka davčnemu organu (standardiziran koeficient napovedne variable je -0,151). Višje, kot vprašani ocenjujejo ta delež, nižja je njihova davčna morala (in obratno), kar se sklada z ugotovitvami, da na davčno moralo posameznikov vpliva tudi mnenje o participaciji drugih davčnih zavezancev v davčnem prostoru.

Napovedno moč smo ugotovili tudi za nekatere trditve o davčnem sistemu. Vprašani, ki se bolj strinjajo s trditvijo, da davčni sistem koristi le bogatim, imajo nižjo davčno moralo (standardizirani koeficient -0,141). To lahko razumemo kot, da so se ljudje, ki davčni sistem vidijo kot dober za vse, ne le kot orodje bogatih, bolj pripravljeni podrediti davčnim pravilom in sistemu, medtem ko tisti, ki se s trditvijo strinjajo, izkazujejo nižjo davčno moralo.

Na kvaliteto davčne morale lahko sklepamo tudi na podlagi mnenja o povezavi med transparentnostjo razporejanja sredstev in davčno utajo (standardizirani koeficient je -0,104), kar pomeni, da bolj kot se vprašani strinjajo s to trditvijo, nižja je njihova davčna morala. Povezavo lahko razumemo kot posredno priznanje, da netransparentnost razporejanja proračunskih sredstev na nek način opravičuje davčne utaje, na kar se v večji meri sklicujejo vprašani z nižjo davčno moralo.

Napovedno veljavnost davčne morale smo ugotovili tudi pri mnenju, da so v primerih davčnih utaj potrebne visoke kazni (standardiziran koeficient 0,091). Vprašani, ki se bolj strinjajo z visokimi kaznimi za utajevalce, izkazujejo višjo davčno moralo.

Enako stopnjo napovedne veljavnosti ima nivo odpora do tveganja davčne utaje (standardizirani koeficient 0,091); večji kot je odpor do tveganja utaje, višja je tudi davčna morala.

Napovedna spremenljivka o izogibanju davkov v Sloveniji kaže na to, da bolj kot vprašani menijo, da je stopnja izogibanja plačevanja davkom visoka, višja je davčna morala (standardizirani koeficient 0,086).

Napovedno veljavnost za davčno moralo ima tudi zadovoljstvo s finančno situacijo (standardizirani koeficient 0,075). Bolj kot so vprašani zadovoljni s finančno situacijo svojega gospodinjstva, višja je njihova davčna morala.

Napovedno veljavnost za davčno moralo ima tudi zaznava davkov kot prikrajšanje, pravičnost ali prednost (standardizirani koeficient 0,073). Bolj kot zaznavajo vprašani plačevanje davkov kot prednost ali pravičnost, višja je njihova davčna morala.

Statistično pomembna napovedna variabla našega modela je tudi sprememba v odnosu do plačevanja davkov od časa izpred krize do danes (standardizirani koeficient 0,055). Večja kot

je stopnja izboljšanja (razpon odgovorov je od »se je zelo poslabšal« do »se je zelo izboljšal«), višja je davčna morala.

Zadnja statistično pomembna napovedna variabla v modelu je mnenje o verjetnosti nadzora davčne napovedi od davčnega organa (standardizirani koeficient 0,052). V večji meri kot vprašani menijo, da je nadzor davčnega organa verjeten, višja je davčna morala.

V raziskavi smo ugotavljali povezanost med davčno moralo in različnimi dejavniki, ki vplivajo nanjo, vključujoč razlike med posamezniki in razlike med stališči in vrednostnimi orientacijami, ki jih imajo ti posamezniki. S statistično metodo multiple regresije smo oblikovali model, kjer smo ugotovili napovedno veljavnost nekaterih vključenih spremenljivk, po pomembnosti razvrščenih v Preglednici 3. (Poudarjamo, da naš model pojasnjuje le kakšno četrtino variabilnosti v davčni morali, torej nanjo vplivajo tudi spremenljivke, ki jih nismo zajeli oziroma preučevali v raziskavi). To pomeni, da lahko na podlagi vrednosti teh spremenljivk v določeni meri napovemo stopnjo davčne morale posameznika, tudi če ne poznamo dejanskih odgovorov na vprašanja o le-tej. Ta model torej omogoča tudi napovedovanje, oblikovanje odločitev in ponuja možnosti za obravnavo in vzgojo davkoplačevalcev tako, da bo njihovo sodelovanje v davčnem sistemu najbolj učinkovito.

Literatura

1. Alm, J.; Torgler, B. (2012). Do Ethics matter? Tax compliance and morality. Tulane University: Working paper. Dostopno na: [http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=2&ved=0CDkQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwebdms.ciat.org%2Faction.php%3Fkt_path_inf%3Dktcore.actions.document.view%26fDocumentId%3D8112&ei=OFjXUe_2DZP24QTe_4HYAw&usg=AFQjCNGxEVqYNJkkAMA6JkC1sbLD7N1JcQ&sig2=V0o15fewOOB55PuUFcJoZA], available online.
2. Alm, J.; Torgler, B. (2006). Cultural differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*. 27, pp.224-246.
3. Communication from the Commission to the European Parliament and the council, 2012. On concrete ways to reinforce the fight against tax fraud and tax evasion including in relation to third countries. (COM (2012) 351 final). Brussels: European Commission: [[http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/com_reports/taxation/com\(2012\)351_en.pdf](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/com_reports/taxation/com(2012)351_en.pdf)], available online.
4. Clarke, P.B.; Linzey, A. (1996): *Dictionary of Ethics, Theology and Society*. London. Published by Routledge.
5. Doerrenberg, P.; Duncan, D.; Fuest, C.; Peichl, A. (2012). Nice Guys Finish Last: Are People with higher Tax Morale Taxed More Heavily? IZA Discussion Paper No. 6275.

6. Hansen, D. R.; Crosser, R. L.; Laufer, D. (1992): *Moral Ethics: Tax Ethics. The Case of Transfer Pricing Among Multinational Corporations*. Journal of Business Ethics.
7. Kirchler, E. (2007). *The Economic Psychology of Tax behaviour*. New York: Cambridge University Press.
8. Körner, M.; Strotmann, H. (2006): *Steuer-moral–Das Spannungsfeld von Freiwilligkeit der Steuerzahlung und Regelverstoß durch Steuerhinterziehung*. Tübingen: Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung.
9. Lewis, A. (1979): *An Empirical Assessment of Tax Mentality*. Public Finance, 34.
10. Murphy, R. (2012). *Closing the European tax gap. A report for Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*. [pdf]: [<http://www.socialjustice.ie/sites/default/files/file/EU/201%20Closing%20the%20European%20Tax%20Gap%20-%20Richard%20Murphy.pdf>], available online.
11. Richardson, G.; Taylor, G.; Lanis, R. (2013). *The impact of board of director oversight characteristics on corporate tax aggressiveness: An empirical analysis: Journal of Accounting and Public Policy.*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaccpubpol>. 2013.02.04, available online.
12. Schmolders, G. (1975): *Einführung in die Geld- und Finanzpsychologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
13. Torgler, B. (2003a). *Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance*. DEd. University of Basel. Dostopno na: [http://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf]
14. Torgler, B.; Schaltegger, C.A. (2005). *Tax morale and fiscal policy*. Working paper 2005 – 30. Basel: Crema: [<http://www.crema-research.ch/papers/2005-30.pdf>] 32/2. Pp.231-250
15. Torgler, B.; Schneider, F. (2005). *Attitudes towards Paying Taxes in Austria: An Empirical analysis*. Empirica, 32/2, pp.231-250.
16. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Etika>, available online.
17. https://en.wikipedia.org/wiki/Explained_variation, available online. Pojasnjena varianca pri linearni regresiji nam pove, kolikšen delež variabilnosti oz. razpršenosti podatkov odvisne spremenljivke (v našem primeru morale) lahko pojasnimo z neodvisnimi spremenljivkami oblikovanega modela (v našem primeru z napovednimi spremenljivkami, ki statistično značilno vplivajo na davčno moralo, gl. Preglednica 3.
18. http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha, available online. Cronbachov α (alfa) koeficient je najpogosteje uporabljana mera notranje konsistentnosti (»zanesljivosti«) merske lestvice, temelji na interkorelaciji med trditvami. Najpogosteje se uporablja pri vprašalniku z več postavkami na Likertovi lestvici (tj. z lestvico ocen, npr. 1 do 5). Pove nam, v kolikšni meri zajete postavke »merijo isto stvar« oz. isti konstrukt. Vrednosti lahko segajo od 0.00 do 1.00, grob kriterij v večini socialnih znanosti je, da so vrednosti na 0.70 zadovoljive (vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha, <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/faq/alpha.html>) .
19. Nasičati – v statistični terminologiji se izraz uporablja za sovpadanje med merjenimi spremenljivkami in njihovimi notranjimi faktorji. Lahko ga razumemo kot Pearsonov koeficient korelacije med merjeno spremenljivko (trditvijo, meritvijo) in faktorjem – večji kot je koeficient, več variance posamezne spremenljivke pojasnimo z vplivom faktorja